

het gebied

Sassenhein-Zuid bij Haren

Egbert Boekema

Inleiding

In het begin van de jaren '60 werd met de aanleg van de snelweg Assen-Groningen begonnen. Het tracé van deze weg loopt in de provincie Groningen ongeveer evenwijdig aan het Noord-Willemskanaal. Het Noord-Willemskanaal is in de vorige eeuw door het laagste deel van het dal van de Drentse A gegraven. Ook voor de aanleg van de snelweg moest er grond worden verzet: de slappe venige ondergrond werd uitgegraven en naast het kanaal opgespoten. Hiervoor in de plaats kwam er een zandlichaam met bovenop een laagje asfalt. Omstreeks 1964 was het zandlichaam gereed. Een deel van het zand werd opgezogen uit een reeds bestaand plasje ten zuiden van Haren. Zo ontstond Sassenhein-Zuid.

Sassenhein-Zuid kreeg een bijna vierkante vorm van 400 bij 400 meter. De overs werden met zand opgehoogd waarop een pad werd aangelegd, dat momenteel meestal vanwege Brandnetels en andere hoogopschietende begroeiing alleen aan de zuidzijde goed begaanbaar is. Rond de plas werd ook een windsingel van loofhout geplant. De nieuwe eigenaar werd de hengelclub Sassenhein die de plas kreeg wegens het afstaan van een stukje van hun eigen visplas Sassenhein voor de aanleg van de snelweg. Er werden 16 vissteigers aangelegd, die op een na alle nog aanwezig zijn. Alleen aan de oostzijde ontbreken vissteigers, omdat het water te ondiep is. Als visplas is Sassenhein-Zuid nooit een geweldig succes geworden. De talrijke waterplanten bemoeilijken het vissen nogal en het diepe water geeft vaak te veel golfslag.

Sassenhein-Zuid is weinig meer dan een blauw vlekje op de kaart. In 1964 was het water inderdaad nog prachtig blauw. Het is nog steeds wel helder, maar nu meer met een grauwsluier. Vanaf begin 1971 heb ik het gebied onderzocht op vogels, planten en een aantal insektengroepen zoals loopkevers, zweefvliegen en libellen. Volgens de dagboeken ben ik er totaal op 643 verschillende dagen geweest. Een mooi totaal om eens een aantal aspecten van dit gebied samen te vatten.

Plantengroei

Sassenhein-Zuid heeft de interessantste waterplantenbegroeiing van alle plassen in Haren en omgeving. Het water was vooral in de beginjaren zeer helder en niet verzuurd, omdat de lemige ondergrond zwak basisch is. Er groeiden dan ook massaal een aantal interessante waterplanten, zoals het Aarvederkruid en de Stijve Waterranonkel en een vijftal Fonteinkruidsoorten: Rossig, Glanzig, Drijvend, Schede- en Doorgroeid Fonteinkruid. Aan de oostzijde van de plas kwam de Kleine Waterweegbree voor, dit was de enige en laatste groeiplaats van deze plant in de provincie Groningen. De Fonteinkruiden zijn sterk achteruitgegaan, maar het Aarvederkruid en de Waterranonkel groeien nog steeds massaal en dienen als voedsel voor watervogels. Vermoedelijk is de waterkwaliteit langzaam achteruitgegaan, hoewel het water nog altijd zeer schoon is in vergelijking met het smerige water van het Noord-Willemskanaal. Maar er komt steeds meer algengroei, wat duidt op een toename van mineraalstoffen in het water. Een van de oorzaken is onder meer de duiker aan de oostzijde van het zandgat. Door deze duiker, die de enige waterverbinding met de omgeving vormt, stroomt met meststoffen beladen slootwater in de plas. Dat dit slootwater veel voedselrijker is dan het water van de plas zelf, is goed aan de plantengroei te zien. Het Riet rond de duiker is tweemaal zo hoog als over-

al elders, en bovendien groeit hier-tussen het Klein Kroos, dat verder nergens in de plas voorkomt. Deze zeer algemene plant van voedselrijk water is dus duidelijk een indicator voor het instromen van voedselrijk water. Wat de andere oorzaken van de vermindering van de waterkwaliteit kunnen zijn, blijft zonder nader onderzoek onduidelijk. Neerslag van mineralen uit de lucht ('zure regen') zou een van de oorzaken kunnen zijn.

7 okt. 1976	10 Krakeenden	29 Smienten	431 Meerkoeten
18 okt. 1976	20 Krakeenden	44 Smienten	747 Meerkoeten
22 okt. 1989	- Krakeenden	360 Smienten	116 Meerkoeten
29 sep. 1990	5 Krakeenden	565 Smienten	195 Meerkoeten

Er zijn verschillende watervogels die graag waterplanten eten, vandaar deze lange uitweiding. Heel algemene soorten zoals Smient, Knobbelswaan en Meerkoet; minder algemene zoals Krakeend en Kleine Zwaan en zeldzame zoals de Krooneend. De waterplanten van Sassenhein-Zuid zijn bij uitstek een geliefd voedsel voor de Krakeend. Buiten het Lauwersmeer is dit het enige gebied in Noordoost-Nederland waar regelmatig meer dan 100 Krakeenden verblijven. Behalve de Krakeenden worden de waterplanten alleen door Meerkoeten en een enkele Knobbelswaan begraasd. Andere potentiële begrazers, zoals de Smient, komen er niet. De Krakeenden hebben het rijk dus vrijwel alleen. Het enige wat ze hebben te duchten is verstoring. De waterplanten groeien alleen in een 10-30 meter brede strook langs de oevers en als er al te veel mensen rond de plas zitten, kunnen ze geen kant meer op. Meestal wachten ze dan midden op de plas tot de situatie weer wat gunstiger wordt. Overigens lijken Krakeenden in staat zich aan de menselijke nabijheid aan te passen. In Berlijn heb ik gezien hoe bij een plek waar brood werd gevoerd herhaaldelijk Krakeenden dichtbij kwamen. In een park in Seattle (USA) zag ik zelfs enkele tientallen Krakeenden, die hun natuurlijke schuwheid grotendeels kwijt waren.

Smienten worden zelden gezien, dit in tegenstelling tot de Hoornse Plas, waar de laatste jaren in de

herfst doorgaans circa 500 vogels op de waterpest grazen. Het is interessant om nog even stil te staan bij de aantalsontwikkelingen op de Hoornse Plas: over langere tijd gezien is de Smient steeds talrijker geworden en de Krakeend en Meerkoet iets minder talrijk. Een kleine vergelijking maakt dit duidelijk:

Het zou kunnen zijn dat concurrentie tussen de soorten er toe leidt dat op de Hoornse Plas minder Krakeenden voorkomen. Het komt daar namelijk geregeld voor dat er 1000-1500 watervogels aanwezig zijn en dan zitten ze elkaar wel eens in de weg, wat aanleiding geeft tot agressief gedrag.

Aan het begin van de jaren zeventig waren er op Sassenhein-Zuid nog geen Krakeenden. Geleidelijk heeft zich echter in de periode september-april een winterpopulatie opgebouwd (Tabel 1). Vanaf 1973 namen de aantallen flink toe, tot rond 1980 een maximum werd bereikt van iets meer dan 100 vogels. De piekaantallen van de Krakeend bleven daarna tamelijk constant. De hoogste aantallen verblijven van eind oktober tot aan de eerste vorstinval. Blijft de vorst weg, dan kunnen tot in maart nog tientallen vogels aanwezig zijn. Over de zeventien jaren gezien verplaatst het voorkomen per seizoen zich ietsje naar voren; de Krakeenden komen in de nazomer steeds vroeger aanzetten.

Tussen de Zuidplas en de snelweg ligt een tweede plasje ingeklemd, dat goed verscholen ligt tussen de aanplant die hier eind zestiger jaren aangelegd is. Sinds jaren broedt hier de Dodaars, de enige plek in de gemeente Haren overigens. Wilde Eend, Meerkoet, Waterhoen broeden ook op het plasje; in de

Tabel 1.

Jaarlijkse maximale aantallen van de Kraakeend op Sassenhein-Zuid van 1970-1990. In de winter van 1971/72 begon het met twee waarnemingen van een vogel. In de daarop volgende winter werd eenmaal een groepje van 20 vogels gezien; maar pas in de winter van 1973/74 kwamen er gedurende enkele weken drie Kraakeenden pleisteren. Vanaf die winter liepen de aantallen in vier opeenvolgende winters snel op; sinds 1978/79 schommelen ze tussen enkele tientallen en 136 in 1989. Uit de jaren 1981-1986 zijn onvoldoende gegevens om de piek van de doortrek voldoende nauwkeurig vast te stellen.

1970/71	-	1980/81	32 op 2 november
1971/72	1	1981/82	
1972/73	20	1982/83	
1973/74	3 9-31 december	1983/84	
1974/75	12 op 11 november	1984/85	
1975/76	26 op 26 november	1985/86	
1976/77	83 op 8 november	1986/87	25 op 27 december
1977/78	144 op 4 januari	1987/88	39 op 25 december
1978/79	111 op 19 november	1988/89	97 op 19 november
1979/80	37 op 26 december	1989/90	136 op 29 oktober
		1990/91	62 op 29 september (voorlopig)

rietbegroeiing zitten Kleine Karekiet en Rietgors.

Een enkele maal hebben op het plasje Kuifeend, Rietzanger en Sprinkhaanrietzanger gebroed, maar de laatste jaren niet meer. In de nu circa twintig jaren oude aanplant rond het plasje hebben zich tal van broedvogels gevestigd; o.a. Winterkoning, Roodborst, Tuinfluiter, Fitis, Tjiftjaf, Zwartkop, Grasmus, Koolmees, Matkopmees, Merel en Zanglijster. In de herfst zijn er regelmatig tientallen Wilde Eenden en Wintertalingen en ook vaak enkele Slobeenden. In de oeverzone zaten soms Bokjes en Watersnippen, maar de open plekken raakten steeds dichter begroeid met Riet, Lisdodde en Wilgen, die het plasje meer en meer aan het zicht onttrekken. Rond de plas hadden Bisamratten recentelijk enorme burchten gebouwd, die een vergelijking met beverburchten goed konden doorstaan. Gelukkig zijn deze zeer schadelijke knagers hier niet meer aanwezig.

Tussen de aanplant en de ondiepe plas bleef een brede strook grond na het opspuiten van de bodem braakliggen. In het begin vestigde zich hier massaal Pitrus, een in pollen groeiende plant die ook talrijke Drentse vennen omzoomt op plekken waar door eutrofiëring de planten van het van oorsprong voedselarme water zijn verdrongen. Nu, twintig

jaar na de opspuiting is het Pitrus minder dominant en gedeeltelijk verdrongen door boomopslag en grassen. Vooral berken, wilgen en elzen hebben nu de overhand.

In het voormalige Pitrus-veld zijn een groot aantal planten aangetroffen die uit aangevoerde zaden en bessen zijn opgeschoten, zoals Dubbelloof, Struikheide en Dopheide. Maar ook kleine eiken, dennen en lijsterbessen groeien rond het plasje. Vele van deze nieuwkomers zijn, op lange termijn gezien, gedoemd te verdwijnen zodra de bomen de overhand krijgen. De vrij schaarse Koningsvaren vormt hierbij een leuk voorbeeld. Onder goede omstandigheden kan deze moerasplant maximaal 1,80 meter hoog worden. Hier groeien echter een paar planten bijeen op een bestaansminimum in de schaduw van enkele berken. 's Winters sterven de bovengrondse delen af, maar al twaalf jaren achtereen komen deze varens terug. Rond 1985 balanceerde de soort op de rand van het bestaan: kleine plantjes van 10-20 cm met rood aangelopen stengeltjes van de stress. Toch hielden ze het vol, en in 1988 en 1989 werden de Koningsvarens zelfs circa 40 cm, aangezien een deel van de berken was gekapt en er weer meer licht op de bodem van het bos viel. In 1990 waren de planten zelfs een meter hoog; maar gebloeid hebben ze in al deze tijd nog nooit.

Vogels

In de rietkraag rond het zandgat broeden Kleine Karekiet (talrijkste soort, jaarlijks 5-10 paren) en verder Fuut, Wilde Eend, Meerkoet, Waterhoen en Rietgors. In de aanplant en bosjes zitten ook zangvogels, waaronder vooral Fitis, Tuinfluiter en Bosrietzanger. Niets bijzonders dus. Met de steltlopers gaat het al jaren slecht. Steeds minder vaak hoor je Grutto's, Watersnippen en Tureluurs, die vroeger in de weilanden rond Sassenhein-Zuid voorkwamen. Alleen Kievit en Scholtekster blijven over. Als de Scholeksters in maart terugkomen, zitten ze vreemd genoeg heel vaak op de vissteigers rond de plas.

Kuifeend en Tafeleend zijn in het winterhalfjaar regelmatige gasten met enkele tientallen vogels. Verder komt het tijdens vorstperiodes vaak tot concentraties van honderden Wilde Eenden, omdat de plas wegens zijn grote diepte (15-20 meter) enkele dagen later dichtvriest dan bijvoorbeeld het Friescheveen en het veel grotere Paterswoldsemeer. Enkele Brilduikers of Grote Zaagbekken zijn er 's winters ook meestal wel.

Voor- of achteruitgang?

Om iets te kunnen zeggen over aantalschommelingen binnen een bepaald gebied is twintig jaar een goede tijdsspanne. Als we ons dan tevens beperken tot algemene watervogelsoorten die tenminste 500% in aantal toe- of afgenomen zijn, dan kunnen wel een aantal relevante opmerkingen worden gemaakt.

Iedereen die wel eens rond Groningen vogels kijkt, moet het zijn opgevalen dat de Aalscholver over langere tijd enorm is toegenomen. Op 24 augustus 1971 zag ik de eerste vogel op Sassenhein-Zuid, maar het duurde een jaar of tien voordat er weer eens een Aalscholver op de plas zat. In 1988 en 1989 zaten er geregeld 5-10 Aalscholvers op de plas. In de directe omgeving, op een van de

noordelijker gelegen veenplasjes van Sassenhein, is een palenrij in het water waar in september 1990 zelfs eenmaal 42 vogels werden geteld. Bovendien is er nog het Friescheveen waar al een aantal jaren een nog grotere pleisterplaats is. Er kan zonder meer geconcludeerd worden dat de Aalscholver rond Groningen zeer sterk is toegenomen als gevolg van het groeien van de broedvogelpopulaties rond het IJsselmeer.

De Aalscholver is een van de weinige soorten waarvan vrij goed duidelijk is hoe de populatie zich ontwikkelt. Bij heel algemene soorten ligt dit echter veel moeilijker. Enkele soorten eenden zijn op Sassenhein-Zuid in aantallen duidelijk afgenomen: Zomer- en Wintertaling; Kuif- en Tafeleend. De Zomertaling is overal elders ook sterk achteruitgegaan, maar bij de overige drie soorten eenden wordt het moeilijk om de achteruitgang aan populatieschommelingen te relateren, omdat daar geen aanwijzingen voor zijn. Bovendien zijn er in de omgeving ook gebieden waar de aantallen toenemen. Op het Foxholstermeer is de Tafeleend toegenomen. Op 5 februari 1989 zaten er bijvoorbeeld 246 vogels. Een nieuw maximum; in de jaren '70 werden er nooit meer dan 107 vogels gezien. Een mogelijke verklaring hiervoor is het schonere water. Op het Friescheveen zijn de aantallen Kuifeenden toegenomen, mogelijk door een afname van de recreatiedruk. Op het Paterswoldsemeer is de sterk toegenomen recreatie echter vrijwel zeker de hoofdrede voor een sterke afname van alle soorten eenden in de herfst. Zelfs als je van tientallen gebieden zoals Sassenhein-Zuid gegevens over aantallen over langere

periodes zou hebben, dan nog is er niet veel mee te beginnen, omdat de totale eendepopulaties zo groot zijn. Bovendien zijn er soms gunstige jaren in de grote gebieden. Als in Flevoland het slik droogvalt en er komen 100 000 Wintertalingen op af, wat zeggen dan die enkele tientallen vogels nog die we in vele gebiedjes zoals Sassenhein al of niet kunnen zien? Niet al te veel. .

Om een toe- of afname bij planten vast te stellen hebben we het wat eenvoudiger. Planten staan er of ze staan er niet. Maar soms zit er nog oud zaad in de grond dat kan ontkiemen als het voor een bepaalde soort die is verdwenen weer aantrekkelijk wordt. Helaas wordt het door allerlei milieu-factoren in Sassenhein-Zuid en overal elders in de omgeving er niet beter op. Sassenhein-Zuid is in twintig jaren in grote lijnen niet sterk veranderd. Alleen de bomen zijn natuurlijk flink gegroeid. Bij een nadere blik blijkt de vegetatie toch enorm veranderd te zijn. Brandnetels en andere ruigtekruiden zijn hand over hand toegenomen en de diversiteit aan soorten planten is sterk gedaald. Tientallen soorten planten zijn verdwenen, een aantal algemene soorten is gaan overheersen. Aan de hand van het voorbeeld van de Koningsvaren hebben we laten zien dat planten flexibel kunnen zijn en niet onmiddellijk verdwijnen als hun specifieke biotoop niet meer optimaal is. Als dan toch tientallen soorten definitief verdwijnen, dan is er iets mis. Langzaam verslechtert het milieu: zure regen, het verwaaien en doorsijpelen van meststoffen, uitlaatgassen. Ongrijpbare en niet eenvoudig te beheersen processen.

Hiermee is de cirkel gesloten: Sassenhein-Zuid heeft zijn oorsprong aan het autoverkeer te danken en wordt er voor een gedeelte ook weer door opgegeten.

